

הרשות למחקר ולהערכה והמרכז לקידום ההוראה

סימפוזיון מחקר

כתב העת "דברים", בין אילמות לאלימות – גיליון 17א, נובמבר 2024 יושבת ראש: פרופ' יעל פויס

רציונל:

אלימות היא אחד מהמופעים היום-יומיים של חיינו, היא פועלת מעל השטח, גלויה וצועקת, אבל גם – ובאופן לא פחות הרסני – מתחת לשטח. בין אלימות לאילמות יש כמעט יחס הכרחי: האלימות משתקת, משתיקה, ואילו האילמות מסתירה, חוששת, מתביישת, חשה אשמה.

הסימפוזיון הנוכחי, שהוא בחירה של כמה מאמרים מגיליון 17א של כתב העת "דברים" במכללת אורנים, עוסק במתח הזה שבין האלימות כצעקה לבין האילמות שזועקת את חוסר היכולת לצעוק. הסימפוזיון עוסק במופעים שיש בהם אלימות במפגש בין-אישי וחברתי, כמו באופן שבו היחס בין אלימות לאילמות מקבל ביטוי בשירה שנותנת מקום לזעקה רק בין השורות; באופן שבו כל זה מתקיים אף במקום, לכאורה תמים וטהור, בספרות הילדים, או במפגש האלים בין בני אדם לחיות, מפגש שמפעיל מערכת מושגית המאפשרת אלימות כלפי חיות ואף מצדיקה אותה.

הרצאה ראשונה

"מה שלא צרחתי": על אילמות, אלימות ואינטרסקסואליות

ד"ר גוני בן ישראל קסוטו

מכללת אורנים ; האקדמית גורדון

ד"ר ברק אורבך

מכללת אורנים ; מכללת תל-חי

בהרצאה נציג ניתוח משווה בין שני שירים – "קומי לכי" (דנה ברגר, ימים צפופים, 2017) ו"שירת דבורה" (נטעלי בראון, להרוג ולנשום, 2006). שני השירים מציבים במרכזם אישה שחוותה אקט של אלימות פיזית, ונעה בין רצון למלל את החוויה הטראומטית לבין האינסטינקט להסתיר. שני השירים שותקים במידת-מה את מה שקרה באמת – הדברים נרמזים, משתמעים, אך אינם נאמרים מפורשות. מה שמחבר בין האלימות, האילמות, הכיסוי והגילוי, הוא האינטרסקסואליות; כל אחד מהשירים מתכתב במגוון דרכים עם סיפור מקראי שבמרכזו אישה.

המחקר הוא מחקר ביקורתי-פרשני בעיון טקסטואלי. דרך הניתוח המשווה נבקש לפענח את הדיאלוג המורכב שהם מנהלים עם טקסט התשתית המקראי. כך, באמצעות הפריזמה האינטרסקסואלית, נחלץ את סיפורו של מעשה אלים שהושתק, ונשמיע את קולה של הקורבן גם מבעד לאילמות שנכפתה עליה.

ממצאי המחקר מעלים כי האינטרסקסואליות היא אמצעי פרשני לחשיפת האלימות, האילמות, הכיסוי והגילוי, כאמצעי פענוח הרמזים וההשתמעויות (האימפליקציות) הטקסטואליות.

מילות מפתח: אינטרסקסואליות; אונס; אילמות; שירת דבורה; סיפור אמנון ותמר

הרצאה שנייה

מגדר בין אילמות לאלימות בספרות ילדים ישראלית

ד"ר גילה דנינונה

אוניברסיטת חיפה

ההרצאה תבחן עשרות ספרי ילדים בישראל, רובם קנוניים, לאורך ארבעה עשורים, ותבקש לאפיין את ההבדלים המגדריים בין אלימות לאילמות בספרי הילדים על בסיס ההבנה שהבדלים אלה נובעים מהבניה חברתית ומסוציאליזציה מגדרית. המחקר הוא מחקר ביקורתי-פרשני, המתמקד בעיון משווה בין טקסטים ובין דמויות של בנים ובנות בספרים ובשירים שבהם מוצגות סצנות של תוקפנות ואלימות.

שאלות המחקר הן איך מאופיינות הדמויות שנוהגות באלימות ובאילמות? אילו דימויים של שאיפה לכוח יש לדמויות, ומה מלמדות שאיפות אלה על ההבדלים המגדריים ביחס לכוח? מהן הסיבות לאלימות, וכלפי מי היא מופנית? מה התגובות של סביבת הסמכות הבוגרת לאלימות ולאילמות? האם הדמויות נדרשות לקבל אחריות על התנהגות תוקפנית ואלימה, והאם וכיצד הן נענשות?

בהרצאה אשיב על שאלות אלו ואדגים כיצד ההבדל בין אלימות לאילמות נעוץ במגדר כמשתנה. מול הבלטת האילמות של קורבנות האלימות – הילדות והנשים, מטושטשת ההתייחסות למי שנוהג בתוקפנות ובאלימות – הבנים.

מבחינת ההשלכות החברתיות – הנכחה של תוקפנות ואלימות כמצב שכיח בקרב בנים מבססת הבניה חברתית הקושרת בין אלימות ותוקפנות לגבריות. הבלטה של הקורבנות והפרפורמנס הנשי הפסיבי, המשולל יסודות של תוקפנות ואלימות, בצד טשטוש מי שנוהג בתוקפנות ואלימות, מצמצמת את האחריות להתנהגות אלימה וכן להתגוננות מפניה.

מילות מפתח: אלימות; אילמות; ספרות ילדים; אלימות ומגדר; אלימות בגיל הרך

הרצאה שלישית

מושגים המציינים חולשה חברתית מוחלטת

ד"ר אריאל צבל

מכון אדם וחיה, מכללת אורנים

הרצאה זו תבחן את הקשיים המיוחדים בהמשגת חולשה חברתית מוחלטת של יצורים מכל מין ביולוגי שהוא. המושג 'חולשה חברתית מוחלטת' מכוון למצבים של כפיפות חברתית מקיפה עד כדי כך שכוח ההתנגדות של הקורבנות אינו יכול להשפיע על הכוח השולט, יהא טיב ההתנגדות אשר יהא – מעשים או הבעת מחאה. חולשה חברתית מוחלטת פוקדת בני אדם וגם חיות ממינים רבים אחרים, אך המחשבה החברתית בכללותה נוטה להתעלם מזאת ולהתמקד בחולשות חברתיות מתונות יותר.

כשמפנים תשומת לב למצבן המוחלש של חיות, מסתבר שהמשגת מצבן היא אתגר גדול יותר מהמשגת מצבם של בני אדם מוחלשים, שכן הלשון המקובלת לתיאור חיות ויחסי אדם-חיה מגויסת באופן גורף כאמצעי להדרת החיות מתחומי המחשבה החברתית. גיוס הלשון נעשה בעיקר דרך התייחסות לחיות וליחסי אדם-חיה במושגים נפרדים מהמושגים המקובלים בהתייחסות לבני אדם וליחסים ביניהם, ובמיוחד באמצעות שימוש במושגים טכניים המציינים עצמים טבעיים או מלאכותיים ויחסי שימוש עם עצמים. מבקרים חברתיים שונים ניסו להמשיג חולשה חברתית מוחלטת – בעיקר בקרב בני אדם, והצעותיהם (בדרך כלל בשפה האנגלית) מופיעות במילונים ועל במות המתמחות בביקורת חברתית.

בהשראת היצירתיות הלשונית של מבקרים שונים אציע ליישם גישה ביקורתית דומה בהמשגה (באנגלית ובעברית) של מצבן של החיות המוחלשות ביותר – בתעשיות החקלאיות. הצעותי חותרות תחת ההתעלמות המקובלת מתופעות נפוצות ביותר של דיכוי חברתי, והן עשויות לסייע להתמודד עם הקושי לחשוב על אותן תופעות שלא זכו לאפיון לשוני הולם.

מילות מפתח: הדרה; דיכוי; החפצה; ניצול חקלאי; מינאיות (speciesism)